

Lisânuddî İbnu'l-Hatib'in Tarihçiliği ile İlgili Bazı Tespitler

Nizamettin PARLAK*

ABSTRACT

Some Evaluations On Lisân al-Dîn Ibn al-Khatîb as a Historian. He is the historian of Banû Ahmar also the vizier and the poet he has taken important responsibilities in the palace. He's fulfilled important duties either in domestic and in foreign politics related to the government. Because of political competition his rivals has ended his career and he has imigrated to Maghrib where he has been later arrested and taken into the prison. And there in the prison he has been murdered. He has written sixty works including the topics at first history, geography, literature-poem, medical and politics. Ibn al-Khatîb was an educative historian. But the performans that is seen in his works shows him as a great historian that has not affected the historians in his period. But in the following periods he has affected many people with his works.

KEYWORDS: *Lisân al-dîn, İbn al-Khatîb, al-Andalus, Banû Ahmar, Gharnâta.*

Toplumlar tarihte var olma mücadelelerinde, yetiştirdikleri devlet adamlarından, düşünürlerinden ve tarihçilerinden önemli ölçüde faydalanırlar. Onlar da toplumlarından ve kendilerine sunulan imkanlardan istifade ederler. Dolayısıyla insanlar ve toplumlar birbirlerine borçludurlar. İnsanların borçlarını ödemeleri için bazen sadece mesâilerini vermeleri, fikirleriyle topluma yön göstermeleri yetmeyebilir. Kimi zaman varlıklarını da feda etmeleri gerekebilir. Benî Ahmer Devleti'nin veziri ve tarihçisi Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb bu açıdan önemli bir örnektir.

a) Hayatı

Endülüs'ün fethinden sonra Suriye'den Endülüs'e göç eden (H. II/M.VI-II)¹ Yemen asıllı soylu bir aileye mensup olan Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, Gırnâta'nın batısında bulunan Levşe'de (Loja) 25 Receb 713'te² (15 Kasım 1313) doğdu. İlk tahsiline babasının yanında başladı. Sonra Benî Ahmer Devleti'

* Dr., nizamparlak@yahoo.com

1 Vila J., Bosch, "İbn al-Khatîb", *El²* (İng.), Leiden 1986, III, 835-837,

2 Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Nefhü'l-tîb min ğusni'l-Endelusi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâniddin İbni'l-Hatîb*, I-X (Tah. Yusuf eş-Şeyh M. el-Bukatî), Beyrut 1419/1998, VI, 63.

nin ve Kuzey Afrika'nın önde gelen ulemâsından din bilimleri, gramer, şiir ve tabii bilimler eğitimi aldı.³

Dönemin Sultanı Ebü'l-Haccâc'a yazdığı bir methiye ile onun dikkatini çeken İbnü'l-Hatîb, saraya intisap etti, daha sonra da vezirlik ve divan inşâ reisliği görevlerini üstlendi (Şevval 749 / Ocak 1349).⁴

İbnü'l-Hatîb, 760/1359'da Ebü'l-Velid II. İsmail yönetimi ele geçirenceye kadar üstlendiği görevleri başarıyla yürüttü. Bu olaydan sonra devrik Sultan Ğani-Billah Vâdi Âş'a kaçtı, İbnü'l-Hatîb ise yeni yönetimle çalışmak için çaba sarf ettiyse de muhaliflerinin etkisiyle tutuklanarak hapsedildi ve mal varlığına el konuldu.⁵

Benî Ahmer ülkesinde yaşanan olayları yakından takip eden Merînî Sultanı Ebû Sâlim'in müdahalesi⁶ ve kâtibi İbn Merzuk'un gayretleri ile haptiden kurtulan İbnü'l-Hatîb, Ğani-Billah ile birlikte Fas'a sığındı (761/1359).

İhtilalden yaklaşık üç yıl sonra Sultan Ğani Billah yeniden tahta oturunca (763/ 1362) İbnü'l-Hatîb'i eski görevine çağırdı. İbnü'l-Hatîb'in öncekinden daha yetkili olarak tekrar eski görevine dönmesi (2 Ramazan 763/25 Haziran 1362), bazı çevrelerce hoş karşılanmadı, icraatlarından rahatsızlık duyanlar oldu.

Gelişmelerden kaygılanan İbnü'l-Hatîb, gizlice haberleştiği Merînî sultanı Ebu'l-Fâris Abdülaziz'in kendisini himaye edeceğini öğrenince ona iltica etti. (1 Cemaziyülâhır 773/10 Aralık 1371).⁷

İbnü'l-Hatîb'in tutuklanması ve idam edilmesini isteyenlerin, Merînîler nezdindeki müteaddit girişimleri boşa çıktı. Bu sırada Merînî tahtına, Benî Ahmer'le iyi ilişkiler içerisinde olan küçük yaştaki Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ebî Sâlim oturdu.⁸ Ardından İbnü'l-Hatîb, yeni yönetim tarafından tutuklanıp hapsedildi (776 başları/1374).

Benî Ahmer'den gelen bir mahkeme heyeti tarafından göstermelik bir şekilde yargılanmaya başlanan İbnü'l-Hatîb, özellikle kitaplarında geçen ve zındıklıkla suçlanmasına sebep olan görüşlerinden dolayı idam edilmesi tartışmaları devam ettiği bir sırada hapisanedeki hücrelerinde katledildi. (776/1374). Kabre konan cesedi ertesi gün çıkarılarak yakıldı ve tekrar defnedildi.⁹

3 Makkarî, *Nefhü't-tîb*, VI, 160; Chejne, *Muslim Spain*, 271.

4 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fi ahbâri Ğurnâta*, (tah. M. Abdullah 'inân), I-IV, Kahire 1973-1977, IV, 443; İbnü'l-Hatîb, *el-Lemha fi'd-Devleti'n-Nasriyye*, (tah. Lecnetü İhyâit-Türâsî'l-Arabî), Beyrut 1980, s. 104; Bosch, III, 835-837.

5 İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, IV, 443; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm fimen buyî'a kable'l-ihtilâm min mulûki'l-İslâm*, (tah. Levi-Provençal, E.), Beyrut 1956, s. 311.

6 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-iber*, I-V, Bulak, 1284, VII, 333.

7 İbnü'l-Hatîb, *A'mâl*, 316-318.

8 İbn Haldun, *İber*, VII, 335-340.

9 İbn Haldun, *İber*, VII, 341-342; Fas'ta ki Bâbu'l-Mahrûk yakınlarında bulunan kabir Fas hükümeti tarafından yirminci yüzyıl başlarında, V. Muhammed döneminde restore edilmiş ve üzerine türbemsî bir bina inşa edilmiştir. M. Abdullah 'inan, *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb: Hayâtühü vetirâsühü'l-fikrî*, Kahire 1968, s. 174.

b) Tarihçiliği

İbnü'l-Hatîb, tarihi; malûmâtın aktarılması, güzel hasletlerin ölümsüzleştirilmesi, neseplerin bilinmesi ve tecrübe kazanılması için bir araç olarak görmektedir. Ona göre tarih; akıl sahiplerinin ibret alması ve kendilerini geleceğe hazırlaması için geçmişte yaşananları derleyip toplayan bir ilimdir.

İbnü'l-Hatîb'e göre tarih dînî açıdan da büyük önem arz etmektedir. Bunu hem tarihle ilgili eserlerinde hem de diğer eserlerinde açıkça görmek mümkündür. Çünkü ona göre: "tarih; gafil olanlara Allah'ı hatırlatır; böylece insanı Allah'a yaklaştırır. Akıl sahipleri Allah'ın kudretini görünce kalbi imanla dolar ve ferahlık bulur. Cebbar ve zalimlerin ölümlerini gören insan bunu kendine yeten bir nasihat olarak kabul eder. Böylece insan Allah'ın kudretini daha iyi anlar ve imanı kuvvetlendirir."¹⁰

İbnü'l-Hatîb, tarihin devamlı değişen ve kaydedilmediği takdirde yok olup gidecek olayları ihtiva etmesinden dolayı önemli olduğunu kabul etmektedir. Çünkü meydana gelen olayların şahitleri azdır. Bundan dolayı aradan zaman geçince unutulmaya yüz tutarlar.¹¹

Bu görüşlerinden dolayı İbnü'l-Hatîb'i "Öğretici/maslahatçı (pragmatik) tarihçiler" arasında zikredebiliriz. Çünkü bu tür tarih yazıcılığında tarihten ders ve ibret almak, faydalı bir sonuç çıkarmak temel amaçlardan biridir.¹² Bu anlayış İbnü'l-Hatîb'de de vardır. Mesela Fransa ile Kastilya-Aragon arasındaki münasebetleri ele alırken konu hakkında geniş bilgi verdikten sonra Müslümanların dikkatli olmaları, bu konudan ders çıkarıp ibret almaları için konuyu uzun uzadıya anlattığını ifade etmiştir.¹³

İbnü'l-Hatîb, batı Müslüman toplumlarını ve devletlerini özellikle de Benî Ahmer Devleti'ni tanıtmak amacıyla tarih yazmıştır.¹⁴ Tarihle ilgili on yedi eser telif etmesine rağmen bunlardan ancak on bir tanesi günümüze ulaşmıştır.

İbnü'l-Hatîb'in tarihle ilgili eserleri iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümlerde Benî Ahmer'in tarihini, şehirlerini, toplumsal ve kültürel yapısını anlatmıştır. Kitapların önemli bir kısmını teşkil eden ikinci bölümlerde, şahıslara yer vermiştir. Buralarda Benî Ahmer'in yanı sıra Kuzey Afrika'nın değişik kesimlerinden insanların, zaman zaman da Hıristiyan İspanya'nın seçkinlerinin biyografilerini vermiştir.¹⁵ İsimleri alfabetik olarak sıraladığı bu uygulamayı "şahıs merkezli anlatım biçimi" olarak isimlendirdik. Kitapla-

10 İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, I, 81. İbnü'l-Hatîb, bu görüşünü teyit etmek için ayetlerden (11 Hûd 120, 12 Yusuf 3) deliller getirir.

11 İbnü'l-Hatîb, *Lemha*, 19.

12 Tarih eserlerinin yazılış tarzlarına göre çeşitli sınıflamalar yapılmıştır. Togan'a göre dört çeşit tarih yazıcılığı vardır: 1. Rivayetçi/Nakilci, 2. Öğretici/Maslahatçı, 3. Neden-Nasilci, 4. İçtimâî Tarih (olayların arkasındaki gizlenmiş tarihi konuları ortaya çıkarır.) Z. Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, İst. 1969, s. 2-3.

13 İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, II, 48.

14 İbnü'l-Hatîb, *A'mâl*, 277; İbnü'l-Hatîb, *el-Ketbetü'l-kâmine fi men lakînâhu bi'l-Endelüs min şuarâi mieti's-sâmine*, (tah. İhsan Abbas), Beyrut 1983, s. 28.

15 bkz. İbnü'l-Hatîb, *A'mâl*, 332-338.

rının ikinci kısımlarının muhtevası biyografilerle sınırlı kalmamış, tarihsel kıymeti haiz önemli bilgiler de vermiştir.¹⁶ Çünkü şahıs merkezli bu anlatım tarzında, mekânsal çerçeve oldukça geniş boyutlara ulaşmıştır.

Tarihle ilgili eserlerinde Benî Ahmer Devleti ön plandadır. Dolayısıyla İbnü'l-Hatîb yerel bir tarihçidir. Ancak bütün tarih eserlerinde sergilediği performans, İbnü'l-Hatîb'in "büyük tarihçi" olarak nitelenmesine yol açmıştır.¹⁷

İbnü'l-Hatîb Benî Ahmer'in siyasî tarihiyle birlikte medeniyet tarihini de yazmıştır. Eserlerinde Benî Ahmer'in siyâsî ve idarî durumunu değerlendirdiği gibi toplumsal yapısını da ortaya koymuştur. Benî Ahmer'in tarihi yazılırken, kuzeydeki Hıristiyan devletlerin yanı sıra Mağrib'deki Müslüman devletler de İbnü'l-Hatîb'in ilgi alanına girmiştir.

Tarihle ilgili eserlerinde hedef kitlenin devlet adamları, yöneticiler, münevverler ve aynı zamanda da halk olduğunu tespit ettik. Çünkü bazı eserlerinde üst düzeydekilere hitap edecek edebî üslup ve sanatsal anlatımı tercih etmişken¹⁸ bazı eserlerinde de bu üslûbun dışında sade bir anlatımı seçmiş ya da insanlar tarih konularının ciddiyeti karşısında bıkip usanmasınlar diye konuların arasına çeşitli söz, şiir ve dinlendirici bölümler serpiştirmiştir.¹⁹

İbnü'l-Hatîb farklı özellikte çeşitli kaynaklardan faydalanmıştır. Yaygın olarak kullanılan kaynakların dışında bazen bir mezar taşıdaki bilgiden bazen bir şahsa ait özel notlardan bazen bir kitabın kapağına not edilmiş şahsî mütalaalardan, kimi zaman da bir binanın duvarında yer alan çeşitli yazılardan faydalanmıştır.²⁰

Tarihle ilgili eserlerinin, başında ya da ayırdığı özel bir bölümde Benî Ahmer yurdunun coğrafi ve toplumsal özellikleri yanında idari yapısıyla ilgili de bilgi vermiş bazen oldukça ayrıntıya girmiştir.²¹

Tarihi malumatı aktarıırken çeşitli vesilelerle tenkit ve tahliller yapmıştır. Gerek kaynaklarını gerekse hakkında bilgi verdiği şahısları da bazen tenkit etmiştir. Önceki tarihçileri, kullandıkları metot açısından eleştirdiği de olmuştur.²²

İbnü'l-Hatîb, bir bilgiden emin değilse o bilgiyi değerlendirirken kullandığı "yuabberu" (dile getirilir), "yükâlû" (söylenir), "kîle" (denir), "zeamû"

16 bkz. İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, I, 91-143, 144 vd; İbnü'l-Hatîb, *Lemha*, 21-41, 42 vd.

17 Geniş bilgi için bkz. Nizamettin Parlak, *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Siyasî Kişiliği ve Tarihçiliği*, Ankara 2004, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 218-220

18 İbnü'l-Hatîb'in özellikle *el-Ketîbetü'l-kâmine ve Mi'yârü'l-ihtiyar* adlı eserleri bu açıdan önemli iki örneği teşkil etmektedir. "*Mi'yârü'l-ihtiyar*, adlı eseri ağır bir dille ve yoğun edebî sanatlar kullanılarak yazılmıştır. Anlaşılması oldukça zordur" denilerek tenkit edilmiştir. Bkz. Hüseyin Mu'nis, *Târîhü'l-coğrafiyye ve'l-coğrafiyyîn fi'l-Endelüs*, Kahire 1406/1986, s. 307-308.

19 İbnü'l-Hatîb, *Nüfâzatü'l-cerâb ft 'ulâleti'l-iğtirâb*, (A. Muhtar el-Abbâdî ve Abdülaziz el-Ehvânî), Dârü'l-Beyzâ 1985, s. 121; Geniş bilgi için bkz. Nizamettin Parlak, *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb*, 163-169.

20 İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, II, 100, 119; III, 326, 329; IV, 87...

21 bkz. İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, I, 91-143; İbnü'l-Hatîb, *Lemha*, 21-41.

22 İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, I, 81.

(iddia ettiler), “uhtulifi fi” (ihtilaf edilmiştir) gibi ifadelerle açıkça belirtmiştir.²³ Aldığı bilgi hakkında şüphesi varsa onu da belirtmiş ve “Haberin doğruluğunu araştırmaya devam ediyorum” diyerek hassasiyetini göstermiş, “eğer haber doğru ise ondan habersiz kalmam mümkün değildir” cümlesiyle de iddiasını ortaya koymuştur.²⁴

İbnü'l-Hatîb, tarihçilik alanında çağdaşlarını pek etkileyememiştir. Mesela, İbn Haldûn, İbn Batûta ve İbnü'l-Ahmer gibi çağdaşları İbnü'l-Hatîb'in tarihçiliği ile ilgili olarak olumlu ya da olumsuz her hangi bir değerlendirme yapmamışlardır. Halbuki özellikle İbn Haldûn ve İbnü'l-Ahmer, İbnü'l-Hatîb'in şairliğini ve edebî kişiliğini övmekte ve bunu oldukça iddialı cümlelerle dile getirmektedirler.

İbn Haldûn, İbnü'l-Hatîb'i “nazımda ve nesirde Allah'ın mucizelerinden biri” olarak nitelemektedir.²⁵ Ancak İbnü'l-Hatîb'in İbn Haldûn'un fikir kaynakları arasında yer almadığını tespit ettik. Bunun ötesinde İbn Haldûn'un açıkça ifade etmemesine rağmen İbnü'l-Hatîb'in tarihçiliğini tenkit ettiği sonucuna vardık. İbn Haldûn tarihçileri, devletlerin hallerini anlatırken ve hükümdarların biyografilerini verirken hükümdarın adını, nesebini, baba ve annesini, eşlerini, lakabını, vezirini... anlatarak önceki tarihçileri taklit ettiklerini belirtir.²⁶ İbn Haldûn'un isim vermeden genel olarak tenkit ettiği bu tür tarih yazıcılığı ile İbnü'l-Hatîb'in tarihçiliğinin neredeyse birebir örtüşmesi bizi bu sonuca götürmüştür.

Bilimsel çevrelerce çok iyi tanınan ve takdir edilen İbnü'l-Hatîb, ne yazık ki geniş kitleler tarafından yeterince tanınmamaktadır. Bunda da siyasî mücadelelerinin, özellikle de memleketinde aleyhinde yürütülen kampanyanın ve bunun bir uzantısı olarak eserlerinin meydanlara toplanarak yakılması²⁷ önemli ölçüde etkili olduğunu düşünüyoruz. Diğer taraftan bazı eserlerini oldukça ağır bir dille yazmış olması ve edebî sanatlara çokça yer vermesi de yeterince anlaşılmasına ve tanınmasına mani olmuştur.

Üstlendiği resmî görevlerle dönemine damgasını vuran İbnü'l-Hatîb'in, telif ettiği eserlerle de özellikle tarih ve edebiyat alanındaki etkisi günümüze kadar devam eden bir etkiye yol açmıştır. Dolayısıyla çağdaşlarından sonraki dönem müellif ve mütefekkirlerini önemli ölçüde etkilemiştir. İbn Ferhûn (ö.799/1397)²⁸, Kalkaşendî (ö.821/1418)²⁹, İbn Kâdî Şühbe ed-Dîmeşki

23 İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, I, 91, 260, 299; İbnü'l-Hatîb, *Nüfâza*, 117, 119, 273...; İbnü'l-Hatîb, *A'mâl*, II, 4, 12, 180,....

24 İbnü'l-Hatîb, *Nüfâza*, 131.

25 İbn Haldun, *et-Ta'rif bi'bn-i Haldûn*, Lübnan-Kahire 1979, s. 167.

26 Abdurrahman İbn Haldûn, (ö. 808/1406), *Mukaddime I-III* terc. Z. Kadiri Ugan İst. 1986, I, 73-75.

27 Ebu'l-Hasan en-Nübâhi, *Târihu kudâti'l-Endelusi*, (el-Markabetu'l-ulyâ, neşr. L. Provençal), Kahire 1948, s. 202; İbnü'l-Hatîb, *A'mâl*, 319.

28 İbn Ferhun *ed-Dîbâcu'l-müzheb*, Mısır 1351, I, 345.

29 Kalkaşendî, *Subhu'l a'sâ I-XIV* (Şerh-talîk, M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut-Lüban, 407/1987, I, 128-129; II, 458-461, 535-537; VI, 458-461, 535-536; VII, 40-41, 64-69, 70-73, 108-110, 348-349; XI, 4-6.

(ö.851/1448)³⁰, İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448)³¹, Suyûtî (ö.911/1505)³², İbn Ğâzî (ö.919/1513), İbn Meryem (ö. 1014/1605'ten sonra) İbnü'l-Kâdî (ö.1025/1616)³³ gibi tarihçiler, İbnü'l-Hatîb'den etkilenmiş ve ondan faydalanmışlardır.

Günümüzde de Hamilton Gibb ve Philip Hitti gibi tarihçiler İbnü'l-Hatîb'den son derece etkilenmişlerdir. Bu etki Hamilton Gibb'de, İbnü'l-Hatîb'i dahilikle niteleyecek boyutlara ulaşmıştır.

Diğer eyalet vakanüvislerinin eserleri Makrizî, Suyûtî ve Sehâvî'nin eserlerinden usûl veya şahsiyetten ziyade çerçeve hususunda ayrılır. Bunlar daha dar çerçevede kalır. Aynı şey Mağrib ve İspanya'da telif olunmuş mahallî ve hanedanlara ait vakâyinâmeler için de söylenebilir. VII (XIII) asırda Abdülvahid el-Merrâkuşî veya VIII (XIV). asırda İbn Ebî Zer' gibi bazı müellifler, malumatı bakımından olduğu kadar, kullandıkları usul bakımından da diğer garp müelliflerinin üstünde yer alabilirlerse de yalnız deha derecesine varan mahâretinden dolayı Granadalı vezir Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'i bunlardan tefrik etmek lazımdır. Bununla beraber, münekkit tarihçi olarak o, her ikisinden bize intikal eden eserlerinden hükümlenabileceği ölçüde muasırı İbn İzârî'ye ulaşmış belki de onu geçmiştir."³⁴

Bu ifadeleriyle Gibb, İbnü'l-Hatîb'in mahalli tarihçiler arasında son derece önemli bir mevki işgal ettiğini açıkça ortaya koymuştur.

P. K. Hitti ise İbnü'l-Hatîb'i İbn Haldûn'la eş değerde kabul ederek İslâm tarih anlayışını üst düzeylere taşıyan bir tarihçi olarak nitelendirmiş ve bu düşüncesini de şu sözleriyle dile getirmiştir:

Batı İslam dünyasının ulaştığı en yüksek tarih anlayışı ve idrakiyle edebiyatının oluşmasında en büyük rolü oynayan iki isim Nasrîler (Benî Ahmer) hanedanının sarayında yüksek memuriyetlerde bulunmuş İbnü'l-Hatîb ve İbn Haldûn'dur." "İbnü'l-Hatîb öldürülünce Müslüman İspanya olmasa bile Granâda (Benî Ahmer) en sonuncu büyük yazar, şair ve devlet adamını kaybetmiş oluyordu. Diğer yazarlarınkinden tamamen farklı ve esas itibarıyla şiire, edebiyata, tarihe, coğrafyaya, tıp felsefeye dair altmış eserden yirmisi günümüze ulaşmıştır."³⁵

30 İbn Kâdî Şühbe, *Târihü İbn Kâdî Şühbe*, (tah. Adnan Derviş), I-IV, Dimeşk 1977, I, 17-18.

31 İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I-IV, Haydarâbâd 1373/1954, I, 4-5

32 Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, (ö. 911/1505), *Buğyetü'l-vüât fi tabâkâti'l-lügaviyyîn ve'n-nühât*, I-II, (tah. M. Ebü'l-Fadl İbrahim), yy., 1964. I, p. 4, 7.

33 bkz. Makkarî, *Nefhü't-tib*, VIII, 289; İbnü'l-Kâdî, *Zeylü vefeyâti'l-ayân*, I, 23; Abdulhay b. Abdulkerim, *el-Kettânî Fehrusu'l-fehâris*, I-III, (tah. İhsan Abbas) Beyrut-Lübnan 1402/1982, s. 379; Cafer Nâsırî, *İbnü'l-Hatîb*, 97; İbrahim Harekât, *"İbn Meryem"*, DİA, İst. 1999, XX, 185.

34 H. A. R. Gibb, *"Tarih, İlm al-Tarih"* İA, İst. 1970, XI, 792-799; Hamilton A. R., Gibb, *İslâm Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, İst. 1991, s. 146.

35 Philip Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (terc. Salih Tuğ), I-IV, İst. 1980, III, 900; IV, 899-900. İbnü'l-Hatîb'in günümüze ulaşan eser sayısı yirmi değil otuzdur. N. P.

İbnü'l-Hatîb Türk mütefekkirleri ve bilim adamları tarafından da tanınmaktadır. Şemseddin Sâmî, İbnü'l-Hatîb'in Endülüs ve Afrika'da cereyan eden tarihî hadiselerle dair daha önce kaydedilmemiş pek çok malumatı araştırarak ve keşfederek mükemmel bir tarih tertip ettiğini³⁶ belirterek, Ramazan Şeşen ise İbnü'l-Hatîb'in İbn Haldûn'la birlikte İslâm tarihçiliğinin en büyük temsilcilerinden biri olduğunu³⁷ ifade ederek tarihçiliğine vurgu yapmışlardır. Şemseddin Günaltay özellikle onun idarecilikindeki maharetini ön plana çıkarırken³⁸ Mehmet Özdemir İbnü'l-Hatîb'in tarihçiliğine, devlet adamlığına ve çok yönlülüğüne,³⁹ Faruk Toprak ise şairliğine dikkatleri çekmiştir.⁴⁰

Türkiye kütüphanelerinde İbnü'l-Hatîb'in eserlerinden sadece üç tanesinin yazmalarının bulunduğunu tespit ettik. Bunlardan biri siyasetle ilgili olan *el-İşâre ilâ âdâbi'l-vizâre*⁴¹ adlı risale diğeri *Kasîde fi medhi'n-Nebî*⁴² adlı şiir, sonuncusu da tasavvufu ilgili *Ravdatü't-ta'rif bi'l-hubbi's-şerîf*⁴³ adlı kitaptır.

c) İbnü'l-Hatîb'le İlgili Olarak Yapılmış Bazı Yanlışlıklar

İbnü'l-Hatîb'le ilgili yapılmış yanlışlıklara geçmeden önce İbnü'l-Hatîb'in eserlerinde tespit ettiğimiz yanlışlıklardan iki tanesini zikretmek yerinde olacaktır.

İbnü'l-Hatîb eserlerinde bilgi verirken olayların tarihlerini hicrî takvime göre vermiştir. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla bir yerde hicrî tarihin, miladî karşılığını vermiştir.⁴⁴ Benî Ahmer'in 8. Sultanı V. Muhammed Ğanibillah'ın doğum tarihinin (22 Cemâziyelâhire 739) milâdî karşılığını 4 Ocak 1377 olarak tespit etmiştir. Fakat verdiği milâdî tarih yanlıştır. Bu yanlışlığa dikkat çeken 'İnân da bahsi geçen hicrî tarihin milâdî karşılığını 21 Ocak 1338 olarak tespit etmiştir. Oysa 'İnân'ın bu düzeltilmesi de yanlıştır. Doğrusu ise 05 Ocak 1339 (Salı) olmalıdır. (İbnü'l-Hatîb'in tespit ettiği miladî tarihin hicrî karşılığı 22 Şaban 778'e, 'İnân'ın miladî tarihi ise hicrî olarak 28. C.Âhir 738'e tekabül etmektedir.)

Diğer bir yanlışlık ta İbn Hazm'ın *Nakdü'l-arûs*⁴⁵ adlı eserinden yapılan bir alıntı ile ilgilidir. Şöyle ki; İbnü'l-Hatîb, Hişâm b. Abdurrahman b. Muavi-

36 Şemseddin Sâmî, *Medeniyet-i İslâmiyye*, (haz. Remzi Demir), Ankara 1996. s. 100.

37 Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, (tak. Ekmeleddin İhsanoğlu), İst. 1998, s. 251.

38 Şemseddin Günaltay, *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*; İst., 1339-1342., 346.

39 Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, I-III, Ankara 1997, I, 190; III, 63, 70; Özdemir, "Ğarnâta", DİA, İst. 1996, XIV, 51-57.

40 Faruk Toprak, *Endülüs Şiirinde Mersiye*, Ankara 1990, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), XXIV, XXV, 34, 51, 100, 119, 135, 136, 154, 202, 252, 257, 277, 282, 300, 302.

41 İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazmaları bulunmaktadır. (Halet Ef. bölümü -tasnif nr: 351- 50465 numarada; Esad Ef. bölümünde -tasnif nr:390- 24064)

42 Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli bölümü, 001890 numarada.

43 T. C. Kült. Bak. Hacı Selim Ağa Kütüp. Yazma-Talîk, Blm: Hacı Selim Ağa 297.7, 104 s. Kayseri Raşit Efendi Kütüp, Raşid Ef., Tasnif nr: 000. 181 s.; Süleymaniye, Nesih, Esad Ef. Böl. Konu:Hadis, 213 s., 297.3.

44 İbnü'l-Hatîb, ihata, II, 91

45 İbn Hazm, *Nakdü'l-arûs* (Resâilü İbn Hazm içerisinde) I-IV (tah İbn Abbâs), Beyrut 1987. I, 43-116; Resâil, II, 230.

veyi anlatırken “İbn Hazm, Hişâm’ı, Benî Ümeyye’den gelen üçüncü adil kişi olarak kabul eder” demektedir.⁴⁶ Halbuki İbn Hazm, Benî Ümeyye içerisinde adaletiyle temayüz etmiş zevatı sayarken onlardan beş tanesinin ismini vermiş beşinci olarak da Hişâm’ın ismini kaydetmiştir.⁴⁷

İbnü’l-Hatîb’le ilgili olarak yapılmış yanlışlıklara gelince:

1. İbnü’l-Hatîb’in hayatını konu alan bir kitap yazmış olan ‘İsam Kasabî, İbnü’l-Hamîs et-Tilimsânî ismini, İbnü’l-Hatîb’in hocaları arasında saymaktadır.⁴⁸ H. 708 (M. 1309) dan önce ölmüş olan İbn Hamîs’in, 713/1313 yılında doğmuş olan İbnü’l-Hatîb’e hocalık yapmış olamayacağı aşîkârdır.

2. İbnü’l-Hatîb H.773/1371’de Gırnâta’dan ayrılmak zorunda kalmış ve Fas’a gitmişti. Bu olaydan kısa bir süre sonra Gırnâta’da İbnü’l-Hatîb’in kitapları yakılmıştır. Bu esnada tıp, tasavvuf ve musiki ile ilgili kitaplarının yakıldığı ifade edilmekte ise de⁴⁹ yakma işini bizzat gerçekleştiren Ebü’l-Hasan en-Nübâhî, “İbnü’l-Hatîb’in akâid ve ahlakla ilgili bazı eserlerini muhtevalarından dolayı yaktırdım” demektedir.⁵⁰

3. İbn Hazm’ın *Tavku’l-hamâme* isimli eseri *Güvercin Gerdanlığı* adı altında Türkçe’ye tercüme edilirken eserin sonuna genel bir değerlendirme konulmuş ve orada Endülüs’te şiir ve edebiyat konusu ele alınırken İbnü’l-Hatîb’den de bahsedilmiş ve *Kitâbü’l-Endelüs*’ü de çok önemlidir...” şeklinde bir bilgi verilmiştir: Halbuki İbnü’l-Hatîb’in altmışa yakın eseri içerisinde böyle bir kitap bulunmamaktadır. Bu bilginin kaynağı olarak gösterilen kitapta⁵¹ yer alan ve Endülüs’lü müelliflerden bahseden “Küttâbu’l-Endelüs” ifadesi, kanaatimizce mütercim tarafından “Kitâbü’l-Endelüs” şeklinde yanlış anlaşılmuş ve İbnü’l-Hatîb’in bir eseri olarak algılanmıştır.⁵²

4. İbnü’l-Hatîb’in *Raknü’l-hulel* adlı eseri yine kendisine ait olan *el-Hulelü’l-markûme* adlı eseriyle aynı zannedilmiştir.⁵³ Halbuki İbnü’l-Hatîb, bu iki kitabı ayrı ayrı zikretmekte ve *el-Hulelü’l-markûme*’nin fıkıh usulü ile ilgili olduğunu açıkça belirtmektedir.⁵⁴

5. İsmail Paşa, *Hediyetü’l-ârifin*’de İbnü’l-Hatîb’e *Siyâsetü’l-medîne* ve *Makâmâtü’l-uşşâk* adında iki eser daha izafe etmektedir.⁵⁵ Ancak İbnü’l-

46 İbnü’l-Hatîb, *Amâl*, 14.

47 İbn Hazm, *Nakdü’l-arûs*, 75. Bu hatanın İbnü’l-Hatîb’den mi yoksa müstensihlerden mi kaynaklandığını tespit etme imkânımız yoktur.

48 İsmâ Kasabî, *Lisânüddîn İbnü’l-Hatîb hayâtühü ve fikruhü ve şîruhü*, Halep 1414/1994-1995, s. 40. bkz. İbnü’l-Hatîb, *Şerhu Rakmi’l-hulel fi nazmi’d-düvel*, (neşr. Adnan Derviş) Dimeşk 1990, s. 42.

50 Ebu’l-Hasan en-Nübâhî, *Târihu kudâti’l-Endelusi*, (*el-Markabetu’l-ulyâ*, neşr. L. Provençal), Kahire 1948, s. 202.

51 Hasan ez-Zeyyât *Târîhü’l-edebî’l-Arabî* (Kahire ty.) 343.

52 İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı* (terc. Mahmut Kanık), İst. 2003, s. 230.

53 İbnü’l-Hatîb, *Mî’yârü’l-ihiyâr fi zikri’l-me’ahid ve’d-diyâr*, (neşr. M. Kemal Şebâne), *Mevsû’atü’l-türâsi’l-insâniyye*, IV, 288-308; George Sarton, *Introduction to the History of Science*, New York. 1975, II, 1762; Hannâ el-Fahûrî, *el-Câmi fi tarihi’l-edebî’l-Arabî*, Beyrut 1986, s. 928.

54 İbnü’l-Hatîb, *İhâta*, IV, 462.

55 İsmail Paşa, *Hediyetü’l-ârifin*, (Haz. Nail Bayraktar), İst. 1955, s.168.

Hatîb'in ne kendisi ne de onunla ilgili bilgi veren diğer kaynaklar da bu iki eserden bahsetmektedir.

6. İbn Asker el-Gassânî (ö.636/1239)'nin *el-İkmal* adlı eseri İbnü'l-Hatîb'in *İhâta*'da çokça faydalandığı kaynaklardan biridir. Ancak İbnü'l-Hatîb'in kaynaklarını inceleyen Mustafa İbrahim bunu tespit edememiştir. Dolayısıyla İbnü'l-Hatîb'in kaynaklarını incelediği çalışmasında bu kaynağı belirtmemiştir.⁵⁶ Yine aynı çalışmada Mustafa İbrahim, Musa er-Râzî'yi İbnü'l-Hatîb'in kaynakları arasında saydıktan sonra (ö.344/955) "İbnü'l-Hatîb, Râzî'nin hangi kitabından faydalandığını zikretmemiştir." demektedir.⁵⁷ Halbuki İbnü'l-Hatîb, Râzî'nin *el-İstiâb* adlı kitabından faydalandığını belirtmektedir.⁵⁸

İbnü'l-Hatîb'den sonra onun hakkında pek çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Ancak İbnü'l-Hatîb'in katlinden yaklaşık elli yıl sonra gerçekleşen bir olay oldukça önemlidir. Benî Ahmer sultanlarından Ebû Abdullah Muhammed'in ilk döneminde (820-830/1417-1427) vezir ve Kadı'l-Cemaa Ebû Yahya b. Asım tarafından İbnü'l-Hatîb'in *İhâta* adlı eserinin bir nüshası, Gırnâta'daki Yusufiye medresesine vakfedilmiştir. Vezir bu eser için kaleme aldığı vakfiyede (829/1425) İbnü'l-Hatîb'e övgüler dizmiştir.⁵⁹ Yapılan bu işlemin, daha önce Gırnâta meydanlarında eserleri yakılan İbnü'l-Hatîb için bir iade-i itibar anlamı taşıdığı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak, İbnü'l-Hatîb, Benî Ahmer'in en önemli müellif, şair ve devlet adamlarından biridir. Batı Müslüman toplumunu bütün yönleriyle tanıtmak için eserler telif etmiş, yönetici olarak en üst düzeyde görevler üstlenmiştir. Kaleme aldığı onlarca eseriyle geçmişiyi aydınlattığı gibi günümüze de ışık tutmaktadır.

56 Mustafa İbrâhim Hüseyin, "Mesâdirü Lisâniddîn b. el-Hatîb fî kitâbihî ihâta fî ahbâri Ğırnâta", *es-Sicillü'l-İlmî li-nedveti'l-Endelüs* (neşr. Abdullah b. Ali ez-Zeydân ve dğr.), I (Riyad 1417/1996), 331-377.

57 Hüseyin, "Mesâdir" 342

58 İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, II, 133.

59 Makkarî *Neftü't-tîb*, VIII, 276.

